

Province of the
EASTERN CAPE
EDUCATION

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

KEREITI YA 11

PUDUNGWANA 2012

SESOTHO PUO YA LAPENG P1

DIMARAKA: 70

NAKO: 2 dihora

Pampiri ena e na le maqephe a 10

DITAELO HO MOHLAHLUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO tse THARO, e leng:
KAROLO YA A: Tekokutlwisiso (30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso (10)
KAROLO YA C: Thutapuo le tshebediso ya puo (30)
2. Bala ditaelo TSOHLE ka hloko.
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala karolo e NNGWE le e NNGWE leqepheng le LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya karolo e nngwe le e nngwe.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo feela ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Ngola ka mongolo o makgethe mme o balehang.
9. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehlwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka hloko o nto araba dipotso tse hlahang tlasa yona.

TEMA YA 1

Bala tema e latelang mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

Pula ya sekgohola e ne e sa tswa na, mme metsi a ne a le mangata, a phorosela ho theoha le diforo tsa diterata. Ka moo a neng a le mangata ka teng, a ne a entse letlapahadi la letona ho kena ka dijareteng. Batho ba ne ba tswile ka matlong, ba eme matlotlosia, ba bang e le semphete-ke -o- fete. Ba ne ba a thibela ka tsela tsohle hore a se ke a kena ka matlong, bomme bona ba ntse ba kga le ho ntsha a keneng ka matlong ka dibasekomo.

Moshemane ke enwa ya ka bang dilemo di leshome le metso e mene. Ka lebitso ke Tseko. Moshemane enwa o ne a sebetsa, a fufuletswe le hoja ho ne ho phodile ha kaalo. O ne a qhafuditse diretse, a semelletse. O ne a leka ho thibela metsi ana hore a se ke a kena ka jareteng yabo, empa a ne a mo tsietsa ka baka la sekgahla sa ona.

Ho henaheneng hona ha hae diforo, ha fihla ntate Seabata ka bohale bo tshabehang. Seabata ke moahisani wa bona motseng wa Constantia Park. Seabata enwa ha a ikagela feela ka bohale, empa o ntse a hlohlora ngwana ka thupa ka mahetleng. Ngwana o kena ka tlong habo a mo beile merebele.

Ka tlong, ho dutse ntata ngwana, Sefatsa, le mosadi wa hae ba seng ba phahamisitse matshwafo ha bohloko ke seboko sena se bohloko sa mora wa bona. O se a beha, ho Sefatsa ka molamu oo a neng a o tshwere. A beha, a ba a beha hape. Sefatsa a thiba, a ba a o phamola. Ha a re o tla beha le yena, a mpa a ikoma.

‘Hantle monna o ntsekisang, o seng o bile o mpata ka molamu tjee? O ntsekisang mmoho le mora wa ka?’

‘O re ke o tsekisang? O a tella ntja towe! O ntenne mofutsana towe! Kgale ke re o ke o tlohe pela ka mona, o a ntena! Kajeno o nnehella ka ngwana? Bona hore jarete ya ka e jwang ke metsi.’

Hoba ntwana ena e ye ka theko, Seabata o ile a tsamaya, a ya ha hae, a ntse a rohakana. Mohatsa Sefatsa o ile a kgothaletsa monna hore a yo tlaleha sepoleseng. Empa Sefatsa o ile a eba lesisitheho ka mabaka ana a mabedi: La pele, o ne a batla ho ruta motubi wa hae botho ka ntle ho thuso ya sepolesa. La bobedi ke hore sepetlele ho ne ho se ho tla kwalwa.

Yaba Sefatsa o a itlhatswa, o itlosa madi; mosadi o nka lehare a mmeolela leqeba le hodima hlooho. A apara hempe e tshweu, e hlwekileng; a itereka, a tsamaya, a ya sepetlele moo a neng a sebetsa teng. Ka yona nako ena Seabata yena o hara toropo. Eitse hoba a fihle hae ka mora ntwana ela ya hae, o ile a kena ka hara mmotokara wa hae o itjhentjhang, a o kganna ka mabifi a maholo.

Ke eo ha a fihla robotong a re o a o kgina wa hana. O se o betehile haholo. Ka pele ho yena ke lori e kgolo ya tanka ya peterole. Molemo ke ho thinyetsa ka leqeleng. Mmotokara wa kgeloha, ka hara lebenkele swalakahla! Joo, seboko se sekaalo, madi a makaalo! Seabata o ne a ile le maidiidi, a akgehile.

Ka ho panya ha leihlo, sepolesa sa fihla, le koi ya sepetlele e be e se e le teng. Seabata o ile a nkelwa sepetlele a le maemong a mabe haholo, mosidi kgala e le nngwe.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho LETSETE, C.L.J. MOPHETE: 1993:5-7.]

- 1.1 Bolela lebitso la mora Sefatsa? (1)
- 1.2 Ke bomang banna bana ba lwanang temeng ena e ka hodimo? (2)
- 1.3 Ke lefe lebaka le etsang hore ba lwane? (2)
- 1.4 Na o bona e le tharollo ho lwana hoo ha bona? Tshehetsa ka lebaka. (2)
- 1.5 1.5.1 Seabata ha a re ho Sefatsa ke ntja o bolela hore:
- A O a kgala
- B Ke mofutsana
- C Ke morui
- D O boi haholo (1)
- [Etsa kgetho mme o ngole karabo feela.]
- 1.5.2 Ka ho panya ha leihlo, sepolesa sa fihla. Hona ho bolela hore:
- A Mapolesa a nkile nako e telele ho fihla.
- B Mapolesa ha a ka a fihla.
- C Mapolesa a phakisitse ho fihla.
- D Mapolesa a fihlile Seabata a hlokahetse. (1)
- 1.6 Bolela mabaka a mabedi a entseng hore Sefatsa a se tlalehe Seabata sepoleseng? (2)
- 1.7 Hlalosa hore ho bolelwang ha ho thwe:
- A mmeolela leqeba le hodima hlooho. (2)
- 1.8 Ke efe phoso e entsweng ke Seabata ha a tla fumana kotsi? (1)
- 1.9 Mmotokara o itjhentjhang ke o jwang? (2)
- 1.10 Ho bolelwang ha ho thwe mosidi kgala e le nngwe? (2)
- 1.11 Ha o bala ditaba tsa tema ena, o ithutileng ho tsona? (2)

[20]

TEMA YA 2

Bala le ho boha tema e latelang, ebe o araba dipotso tse e latelang.

E TSHETJWA KE BOMME MELOKONG!

Boloka le ho nolofatsa letlalo la lesea ka JOHNSON'S® Baby Jelly e tshetjwang.

Johnson's baby
Experts in Infant Skincare

Hobaneng JOHNSON'S® Baby Jelly e le kgetho e loketseng lesea la hao?

- E etseditse letlalo le bobebe la masea. Hopola, letlalo la lesea le bobebe bo phetilweng hararo ho feta la hao, le bile le boi mme he ditlolo tse ngata tsa batho ba baholo ha di a etsetswa masea.
- JOHNSON'S® Baby Jelly e na le dioli tse fepang letlalo hore e monyehe hantle letlalong la lesea.
- E bonojwana mme e tlotseha ha bonolo ebile e tshwarella nako e telele. JOHNSON'S® Baby Jelly e nyenyane e tshwarella nako e telele.
- E tia boloka letlalo la lesea le le boreledi le le bonojwana dihora tse 24, le be bonolo nako e telele.
- JOHNSON'S® Baby Jelly e fumaneha hape botlolong e kgolo e bolokang tjelele ya 500ml ho o bolokela tjelele, le e nyane ya 50ml o ka e kenyang mokolleng wa maleiri ha o le tseleng.

Diphetholelo

Expects in infant Skincare – Ditsebi tlhokomelong ya letlalo la masea.

- 1.12 Ho bapatswa eng papatsong ena? (1)
- 1.13 Ngola lepetjo la sehlahiswa seo o se boletseng ka hodimo. (1)
- 1.14 Hobaneng papatsong ho ngotswe ka mongolo o moholo ho thwe:
E TSHETJWA KE BOMME MELOKONG! (1)
- 1.15 Fana ka mabaka a mabedi a ho sebedisa oli e fumanehang ho
Johnson's baby jelly? (2)
- 1.16 Qolla polelo kapa mantswe a bolelang/bontshang hore Johnson's
Baby jelly e boloka letlalo le le bonolo nako e telele. (1)
- 1.17 Ke bofe bohlokwa ba ho reka botlolo ya 500ml le ya 50ml? (2)
- 1.18 O nahana hore ke hobaneng ho le bohlokwa hore masea a sebedise
ditlolo tsa bona tse sa tshwaneng le tsa batho ba baholo? (2)

[10]**MATSHWAO OHLE A KAROLO ENA A: [30]**

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema ena, e be o di kgutsufatsa ka mantswe a hao a ka bang 80 ho isa ho a 90. Kgutsufatsa ka dintlha tse supileng (7) tse fupereng mehopolo ya sehlooho e nyalanang le tema. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

QOLLA DINTLHA TSE SUPILENG(7) TSA BOBE BA HO SE BEHE MOEDI PAKENG TSA BANA LE BATHO BA BAHOLO.

Na o a mo tseba ngwana ya buang taba tse mo fetang? Ke bolela ngwana ya kenang batho ba baholo a be a kgone le ho o bolella hore ntatae ha a mo sapote? Tjhe ha re tobeng taba, ha ho motho ya ratang ngwana ya jwalo. Motswadi e mong le e mong, o rata ho ba le dikamano tse ntle le ngwana wa hae, empa seo ha se mo thibele hore a se behe molao le hona ho ruta ngwana eo ho hlompha batho ba baholo. Sigi Graham eo e leng setsebi sa kelello o bolela ka moo o ka etsang sena ka teng.

Ho ya ka Sigi, bana ba dutseng ba le haufi le batswadi ba bona ba atisa ho itshunya ditabeng tsa batho ba baholo. Ka lebaka la hobane ba hloka metswalle, ba qetelle ba etsa se etswang ke batho ba baholo. Sigi o re bodutu ke le leng la mabaka a maholo a etsang hore ngwana a qetelle a arabile ditaba tsa batho ba baholo.

Ha o sa behe molao, ngwana a ke ke a tseba phapang pakeng tsa ntho e nepahetseng le e sa nepahalang. Ha ba no tseba hore ba tlameha ho itshwara jwang, ba tla iketsetsa ratase. Ngwana hao a ke ke a kgona ho ithuta se amohelehileng bophelong mme a se kgone ho tobana le bophelo. Ba tla hola ba sa itshepe mme e be batho ba hlokang boikarabelo, ba sa kgoneng ho inkela diqeto tseo e leng tsa bona. Ba ke ke ba kgona ho ikemela. E tla ba batho ba baholo ba hlabehang ha melao ya bona e tlolela hobane ba sa kgone ho e tiisa.

E be tharollo ke efe? Qoba ho qoqa ka pela bana ba nang le dilemo tse tharo le ho feta moo. Se ka nahanang hore ba banyane ha ba utliwe kapa hona ho bona se etsahalang. Ha ntlo e le nyane, tsamaisana le maemo a hao. Bua tse nepahetseng feela moo bana ba leng teng. Taba tse kang mang o hladile kapa ha a tshaphale ha di hlokahale mona. Kopang bana ho le fa sebaka ha ho na le sa bohlokwa seo le hlokang ho buisana ka sona.

E ba le thuto baneng mme ba tla tswa ha ho kena baeti. Ba tla tseba hore ha ba a tlameha ho itshunyaka ditabeng tsa batho ba baholo ho fihlela ba hodile. Ba ke ke ba etsa leha e le ha jwang feela leha o le siyo hobane ba tseba bohlokwa ba kgalemo. Ba tlameha ho tseba hore ha ba tshwanela ho araba ditaba tsa batho ba baholo ha ba qoqa ba le bang.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho makasine ya BONA, JULY (PHUPU) 2011:67.

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO

POTSO YA 3

Bala tema ena o nto araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse e latelang.

Diphetho tsa selemo sena tsa materiki di ile tsa nkgopotsa pale ya moshanyana e mong. Moshanyana enwa o ne a rata ho tshwaya batho ba bang phoso bakeng sa bofokodi ba hae. Yena o ne a hloleha ho itlisetsa katleho bophelong ba hae. Ka tsatsi le leng a dula fatshe ho batlisisa hore na ekaba phoso ebile ho kae. A leka ho fumana hore na ho etsahetse eng ka moshanyana ya neng a atleha ka mehla dithutong tsa hae, eo jwale a seng a hloleha ho atleha.

Na ekaba moshanyana eo o ne a hlile a sebetsa ka thata? Kapa dithuto tseo a neng a atleha ho tsona di ne di bebofatswa ka boomo? A leka ho batla motho eo a tlang ho mo tshwaya phoso. Monahano wa hae wa boela morao sekolong se phahameng moo e neng e le moithuti teng moo e leng hona moo matshwao a hae a ileng a qala ho theoha teng. A hopola ka moo matitjhere a neng a mmolaisa sephadi ka teng, 'Mohlomong ke moo dintho di qadileng ho senyeha teng.' Ke yena eo a nahana.

Empa tjhee, ha se nna feela. Dipuo Lethare, kajeno ke letona la Molao. Le yena o ne a le mmoho le nna maemong ana. Hobaneng yena a atlehile bophelong? Ho ne ho hlakile ka nnete ha se phoso ya matitjhere. Le selemo se latelang seo maemo a ne a ntse a sa fetoha ho hang sekolong sena. O ne a kena kgathatsong ka mehla le hona ho ipitsetsa thupa ho tswa ho matitjhere a hae.

O ne a dula setulong mmoho le moshanyana e mong ya neng a etswa lelapeng la maemo a tshwanang le a hae. Bobedi ba ne ba palama bese mmoho, ba bile ba etsa le tse ding dintho tse ngata mmoho. Kajeno motswalle enwa ke ngaka e atlehileng – ho la Bloemfontein.

Moshanyana enwa o hopola ba bang ba baithuti mmoho le yena ba atlehileng empa ba ntse ba tswa maemong a tshwanang hantle le a hae. Empa o ne a batla ho tshwaya motho e mong phoso. Mohlomong maemo a lekeishene leo a holetseng ho lona. Empa haufi le ntlo yabo, ho ne ho dula moshanyana eo e leng ngaka. 'Mohlomong phoso e na le batswadi ba ka, empa tjhe, kgaitsemi ya ka ke ngaka. Ka hoo ha se batswadi ba ka.'

Ka mora dilemo o ne a ntse a ingamangama, a ipotsa hore phoso e ho kae. Ha a se a hodile a lokela ho amohela hore phoso ke ya hae. O bile le monyetla wa ho etsa ho hong empa a se ke a etsa letho. Kajeno lena motswalle wa hae o ja wa kebolelwa katlehong ya hae ha yena a lokela ho sebetsa ka thata.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho Kgoro ya puo, ka M. Hlabela le ba bang, 2005:65]

- 3.1 Lentswe lena **yena** polelong ena, '**Yena** o ne a hloleha ho itlisetsa katleho', ke **leemedi** la **moshanyana**. Ngola leemedi la lentswe le ntshofaditsweng polelong ka tlase. Ngola karabo feela. Polelo ke ena:
Ho ne ho hlakile hore ka nnete ha se phoso ya **matitjhere**. (2)
- 3.2 Nehelana ka **botshehadi** ba lentswe le ntshofaditsweng. Ngola karabo feela.
Na **moshanyana** eo o ne a hlile a sebetsa ka thata? (1)
- 3.3 Ngola **lelatodi** la lentswe le ntshofaditsweng. Ngola karabo feela.
Kapa dithuto tseo a neng a atleha ho tsona di ne di **bebofatswa** ka boomo. (1)
- 3.4 Polelong ena, 'Monahano wa hae wa boela morao sekolong **se phahameng**, lentswe le ntshofaditsweng ke **leamanyi**. Ngola polelo ya hao moo o sebedisitseng motso ona wa leamanyi '**sebetsa**' o bope **leamanyi**. (2)
- 3.5 Lokisa sebopelo sa lentswe lena le ka masakaneng. Ngola polelo hape mme o sehelle lentswe leo o le lokisitseng. Polelo ke ena:
Moshanyana o (nkgopotsa) batho pale ya diphetho tsa materiki. (2)
- 3.6 Sebedisa **makopanyi** a ka tlase ho bopa dipolelo tse utlwahalang.
3.6.1 Feela (2)
3.6.2 Ha (2)
- 3.7 Lentswe '**tsa selemo**', polelong ena, 'Diphetho **tsa selemo** sena tsa materiki di ile tsa nkgopotsa pale ya moshanyana e mong', ke **lerui**. Sebedisa motso ona o latelang wa lerui polelong ya hao. Motso ke ona:
-sekolo (2)
- 3.8 Ngola polelo ya hao moo ho yona o sebedisitseng maelana/sekapolelwana sena.
Ho ja wa kebolelwa. (2)
- 3.9 Polelong ena e latelang, lentswe le ntshofaditsweng ke **leetsisisi**, 'Ka tsatsi le leng a dula fatshe ho **batlisisa** hore na ekaba phoso ebile ho kae'. Bopa **letsisisi** la lentswe le ntshofaditsweng polelong ena e latelang.
O ile a dula fatshe a **sheba** diposo tsa hae. (1)

- 3.10 Lentswe le ntshofaditsweng ke **lehlalosi mokgwa** polelong ena 'Na ekaba moshanyana eo o ne a a hlile a sebetsa **ka thata**?' Ngola polelo ya hao moo o sebedisitseng **lehlalosi** le latelang.
- Haholo** (2)
- 3.11 **Nyenyefatsa** lentswe le ntshofaditsweng polelong ena e latelang. Ngola karabo feela.
- A hopola ka moo matitjhere a neng a mmolaisa **sephadi** ka teng. (2)
- 3.12 Polelo e latelang e fetolele e be ho **puopehelo**. 'Mohlomong ke moo dintho di qadileng ho senyeha teng'. Ke yena eo a nahana. (2)
- 3.13 Kgetha **mahokedi** a nepahetseng ho ana a ka masakaneng. Ngola karabo feela.
- 3.13.1 O ne a dula setulong (ba, se, mo) ka pele le moshanyana e mong. (1)
- 3.13.2 Mmino (ba, o, e) ne o mamelwa ke bona. (1)
- 3.14 Ngola **bongata** ba lentswe le ntshofaditsweng polelong ena e latelang. Ngola karabo feela.
- Kajeno **motswalle** ke ngaka e atlehileng Bloemfontein. (1)
- 3.15 Polelong ena, 'Empa o ne a **batla** ho tshwaya motho e mong phoso', **Batla** ke **lethusi la leetsi**. Ngola polelo ya hao mme o sebedise **batla** moelelong o mong o sa tshwaneng le ona o ka hodimo. (2)
- 3.16 Ngola polelo e latelang ho **tumelo**.
- Ka hoo ha se batswadi ba ka. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO ENA A: [30]

MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA A: [70]

